

УДК 373.2.015.31:159.922.1

Костик Л.Б.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкрито особливості гендерного виховання дітей дошкільного віку та формування у них вихователем дошкільної установи правильного розуміння моделі поведінки певної статі. Проблема гендерного виховання хвилює сьогодні багатьох педагогів, психологів. Інтерес обумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості не можуть ігнорувати гендерні особливості дитини, так як це біосоціокультурні характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не в закріпленні жорстких стандартів маскулінності і фемінінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками і дівчатками, вихованні людського в жінці і чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності. Гендерні уявлення є невід'ємним компонентом гендерної ідентичності особистості, вони активно формуються саме у дошкільному віці. Вони відображають узагальнений образ маскулінності, фемінінності, андрогінності, статевої недиференційованості, які засвоюються в процесі гендерної соціалізації. Завдяки сформованим гендерним уявленням особистість набуває індивідуального гендерного досвіду, що відображається в поведінкових, емоційних, мотиваційних проявах особистості. Гендерні уявлення дитини формуються не самі по собі, а під впливом гендерних стереотипів, установок, знань, суджень та цінностей суспільства. Усвідомлення дитиною своєї статевої приналежності відбувається поступово, і не з самого народження. Найвідповідальнішим у цьому сенсі є період дитинства, коли процес соціалізації є найбільш інтенсивним та змістовно-наповненим.

Ключові слова: гендерні уявлення, гендерна соціалізація, гендерна ідентифікація, маскулінність, фемінінність, андрогінність, статеворольова позиція.

Kostyk Liubov

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FORMATION OF GENDER IDENTITY IN PRESCHOOL CHILDREN

Summary. The article reveals the peculiarities of gender education of preschool age children and the formation of correct understanding of a certain gender behavior model in them by a pre-school institution teacher. At present, many educators, psychologists are concerned about the problem of gender education. The interest is due to the fact that the modern requirements of an individual approach to the formation of a personality cannot ignore the gender characteristics of a child, since these are biosociocultural characteristics. Modern priorities in the education of boys and girls are not to reinforce strict standards of masculinity and femininity, but to explore the potential of partnership relations between boys and girls, to educate the humane in woman and man, sincerity, mutual understanding, complementarity. Gender perceptions of a child are formed not on their own, but under the influence of gender stereotypes, attitudes, knowledge, judgments and values of society. Children awareness of their sex occurs gradually, and not from birth. The most responsible in this sense is the period of childhood, when the process of socialization is the most intensive and content-filled. At present, the system of preschool education poses serious problems on issues of gender education. First of all, this is due to the fact that gender-specific features are not taken into account in the curriculum support of preschool educational institutions. As a result, the content of upbringing and education is focused on the age and psychological characteristics of children, and not on boys and girls of one age or another, who, according to scientists, differ in physical development and social behavior; in intellectual and visual-spatial abilities and level of achievement; in manifestation of aggression and much more.

Keywords: gender perceptions, gender socialization, gender identification, masculinity, femininity, androgyny, sex role.

Постановка проблеми. Проблема гендерного виховання хвилює сьогодні багатьох педагогів і психологів. Інтерес обумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості не можуть ігнорувати гендерні особливості дитини, так як це біосоціокультурні характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не в закріпленні жорстких стандартів маскулінності і фемінінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками і дівчатками, вихованні людського в жінці і чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності.

Нейропсихологи, фізіологи, психологи і педагоги вважають, що формування гендерної стійкості обумовлено соціокультурними нормами і залежить в першу чергу від ставлення батьків до дитини, характеру батьківських установок

і прихильності як матері до дитини, так і дитини до матері, а також від виховання його в дошкільному освітньому закладі. Однак зміст роботи з дошкільниками з урахуванням їх гендерних особливостей розроблено недостатньо.

Аналіз останніх досліджень. Проблему гендерного виховання дітей дошкільного віку досліджували О.О. Кудрявцева, К.Д. Ушинський, С.А. Марутян, В.О. Сухомлинський, А.А. Палій, П.В. Плісенко, О.В. Прозументик, Т.А. Репіна, Л.Г. Тараннікова, Я.А. Коменський, С.В. Шаповалова.

Актуальність обраної теми обумовлюється низкою об'єктивних чинників – реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих та чоловічих соціальних ролей, їхнє зближення, переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності;

необхідність вивчення основ гендерних знань в системі освіти; як показує вивчення досвіду, у дошкільних навчальних закладах гендерне виховання відбувається стихійно, практично запроваджується жорсткий традиційний підхід у формуванні стереотипів самосприйняття та самооцінки особистості дитини лише за статевою ознакою, у змісті виховання недостатньо присутній гендерний компонент та його методичне забезпечення.

Україна, рухаючись убік європейського співтовариства, робить перші кроки в розв'язанні гендерних проблем соціального партнерства жінок і чоловіків та гармонійної взаємодії двох біосоціальних груп в інтересах суспільства. Рівень демократичності суспільства й цивілізованості людських взаємин визначається низкою критеріїв, найсуттєвіший з них – ставлення суспільства до жінок та їхніх прав. Тому порушення проблем гендерної асиметрії у сферах культури, економіки, політики, освіти, формування в Україні ефективної політики рівних можливостей для чоловіків і жінок одна з умов розбудови демократичної держави.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Гендерні уявлення є невід'ємним компонентом гендерної ідентичності особистості, вони активно формуються уже у дошкільному віці. Вони відображають загальний образ маскулінності, фемінінності, андрогінності, статевої недиференційованості, які засвоюються в процесі гендерної соціалізації. Завдяки сформованим гендерним уявленням особистість набуває індивідуального гендерного досвіду, що відображається в поведінкових, емоційних, мотиваційних проявах особистості. Гендерні уявлення засвоюються на когнітивному рівні у вигляді схем, латентних утворень, які є орієнтирами для дошкільника у двоїстому світі чоловічих та жіночих речей. Гендерні уявлення дитини формуються не самі по собі, а під впливом гендерних стереотипів, установок, знань, суджень, цінностей, які має кожне конкретне суспільство, нація, народ і несвідомо чи свідомо прищеплює їх своїм нащадкам. Усвідомлення дитиною своєї статевої приналежності відбувається поступово, і не з самого народження. Найвідповідальнішим у цьому сенсі є період дитинства, коли процес соціалізації є найбільш інтенсивним та змістовно-наповненим: індивід опановує засадничі культурні цінності, соціальні норми та моделі поведінки. З-поміж іншого, на процес соціалізації суттєво впливають існуючі в культурі статево-рольові стереотипи, які по суті, визначають його загальну спрямованість.

Мета статті. З'ясувати особливості гендерного виховання дітей дошкільного віку та формування у них вихователем дошкільної установи правильного розуміння моделі поведінки певної статі, зокрема, ролі чоловіка і ролі жінки у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період з одного до шести років вважається дуже важливим у формуванні гендерних уявлень. Виділяють такі 3 етапи становлення гендеру: 1) маркування гендеру. До 2-3 років дитина вже знає, хто вона – хлопчик чи дівчинка, і відповідно позначає себе; 2) гендерна стійкість. У дітей 3-4 р. формується стале уявлення про

те, що дівчинка стане згодом жінкою, а хлопчик – чоловіком. Але на цій стадії діти ще не розуміють, що стать є незворотнім феноменом, вони вважають, що завдяки зовнішнім змінам можна змінити свою статеву належність; 3) гендерна незворотність. Дитина (4-7 р.) знає, що незважаючи на її прагнення, змінити свою стать їй не вдасться, і що стать не залежить від того, який одяг, зачіску дитина носить, якими іграшками грається. Формування константної статевої ідентифікації у дитини продовжується в період від 2 до 7 років. Формування уявлень здійснюється у процесі соціалізації за допомогою таких механізмів: *ідентифікації* (З. Фрейд, Т. Парсонс, К. Хорні, Б. Вайтінги, Л. Кольберг, І. Кон, Л. Попова, Н. Обозова, І. Кльоцина, І. Гофман, Д. Кахилл та ін.), *імітації, наслідування* (А. Бандура, П. Массен та ін.), *спрямування, моделювання, заохочення, самовизначення, самоприйняття, саморефлексії* (Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.), *когнітивного дисонансу* (В. Каган та ін.).

З точки зору психоаналізу, процес формування гендерної ідентичності розпочинається з відкриття дитиною генітальних відмінностей між хлопчиками і дівчатками й завершується, коли дитина ідентифікує себе з одним із батьків, представником своєї статі [8].

Представники когнітивного підходу Л. Кольберг, Д. Раблі, Д. Стегор, Д. Мартін, Х. Хелверсон тлумачать статево-рольову ідентичність як результат поетапного пізнання, поглиблення і розширення інформації про правила соціальної поведінки, про себе як статево-рольову істоту [1, с. 273]. Багатогранні дослідження сучасних вітчизняних вчених (І. Кона, Л. Попової, Н. Обозова та ін.) вказують на значну роль механізму ідентифікації у формуванні статево-рольових уявлень.

На значення механізму ідентифікації у формуванні наголошує Л. Попова, за допомогою якого у хлопчиків і дівчаток формуються еталони чоловіка і дружини, зразками яких є батько та мати. Цікавою й відмінною від традиційних теорій є позиція І. Кльоциної, І. Гофмана, Д. Кахилла. Вони вважають, що гендерна ідентифікація формується в процесі соціалізації і є результатом соціального конструювання. Головна сфера конструювання гендеру – формування особистості дитини.

Формування гендерних уявлень у дітей дошкільного віку, виходячи із аналізу основних теорій, здійснюється наступним чином:

1) на початковому етапі формування гендерних уявлень дошкільник наслідує модель рольової поведінки батьків (родителів);

2) у дошкільника формується ставлення до власної гендерної ролі, яке ґрунтується на емоційному зв'язку з батьками. Якщо між дитиною і батьком (однієї з дитиною статі) емоційний зв'язок позитивний та сильний, то дитина приймає власну статево-рольову належність, а якщо емоційний зв'язок – відсутній, то відбувається неприйняття статевої належності;

3) на заключному етапі формування гендерних уявлень у дошкільника виникають гендерні знання. Дитина не тільки наслідує модель поведінки батька, переживає (має певне ставлення до статі, приймає, або ж не приймає її), а й володіє інформацією про особливості, якими визнача-

ється певна стать, статеву незворотність. Отже, формування гендерних уявлень у дітей дошкільного віку відбувається за наступною схемою: дошкільник діє (когнітивний рівень) – переживає (емотивний рівень) – знає (когнітивний рівень).

В. Каган, І. Лунін зазначають, що в дошкільному віці об'єктом ідентифікації для дітей, які відвідують дитячий садок, часто стає вихователь (що є негативним чинником для хлопчиків). Складною передумовою виховання хлопчика є те, що «сучасна педагогіка є високо фемінізованою галуззю, що здатна спричинити дисгармонійний розвиток гендерних ролей дітей» [2, с. 149].

«Гендер» означає «соціально організовані стосунки між людьми різних статей», «поділ ролей на чоловічі та жіночі». Конституційне закріплення принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить, що українська держава, її соціум прагне вийти на європейський і світовий рівень у розв'язанні гендерних проблем та регульованні стосунків між жінками та чоловіками. А це важливий аспект розвитку людського потенціалу, подолання віковичних бар'єрів, що спричинили гендерну нерівність.

У зв'язку з переоцінкою багатьох норм, які раніше здавалися непорушними, відбувається переорієнтування сучасної вітчизняної педагогіки в питаннях гендерного виховання. У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні надається визначення статевому вихованню в дошкільному віці. Це – вплив на психічний і фізичний розвиток хлопчика і дівчинки з метою оптимізації їхньої діяльності, пов'язаної з відносинами представників різної статі, з формуванням статевої ролі. Адже формування в дітей еталонів справжніх чоловіка й жінки та потреби додержуватися їх необхідно для нормальної та ефективної соціалізації особистості. Усвідомлення дитиною своєї статевої приналежності сприяє зародженню елементарних форм дитячого світогляду, який у свою чергу є важливою складовою життєвої компетентності дошкільника [3, с. 82]. Статева приналежність дитини спрямовує її активність у діяльності, пізнанні, впливає на когнітивну, афективну й регулятивну сфери особистості, є суттєвим чинником у формуванні інтересів, ціннісних орієнтацій дошкільників.

Під впливом дорослих – батьків та педагогів – дошкільник має засвоїти статеву роль, тобто модель поведінки, якої дотримується індивід, щоб його визнавали як чоловіка або жінку. Натомість, процес статевої соціалізації відбувається в умовах існуючої безстатевої педагогіки, а також природного, історично обумовленого розмивання меж між жіночими й чоловічими соціальними ролями. Статеве виховання дошкільників здійснюється стихійно, без належної педагогічної уваги, унаслідок чого життєвий шлях особистості перекручується, а в деяких випадках набуває спотвореного характеру. Фахівці зазначають, що після шести років змінити статевою орієнтацію психологічними методами практично неможливо [7, с. 6].

Автор сучасного підручника «Дошкільна педагогіка» Т.І. Поніманська акцентує: «В опануванні проблематикою статевого виховання дошкільників педагогові доведеться долати певні

когнітивні (пізнавальні), психологічні бар'єри, виявляти такт, гнучкість і делікатність. Попри неоднозначне ставлення до цієї проблеми в науці й громадській думці, відвертатися від неї не слід, оскільки це є однією із тенденцій розвитку сучасної цивілізації» [6, с. 259].

У даний час в системі дошкільної освіти виникають серйозні проблеми з питань гендерного виховання. В першу чергу це пов'язано з тим, що в програмно-методичному забезпеченні дошкільних освітніх установ не враховуються гендерні особливості. У результаті цього зміст виховання і освіти орієнтовано на вікові та психологічні особливості дітей, а не на хлопчиків і дівчаток того чи іншого віку, які, на думку вчених, розрізняються: у фізичному розвитку і соціальній поведінці; в інтелектуальних і візуально-просторових здібностях і рівні досягнень; в прояві агресії і багато чому іншому.

Стратегія навчання, форми і методи роботи з дітьми, які застосовуються в дитячому садку, найчастіше розраховані на дівчаток. При цьому виховують і дівчаток і хлопчиків найчастіше жінки: вдома – мама чи бабуся, а в дитячому садку – жінки-вихователі. У результаті для багатьох хлопчиків гендерна стійкість формується без участі чоловіків. А жінки, на думку вчених, правильно виховувати хлопчиків не можуть, тільки з однієї простої причини: у них інший тип мозку й інший тип мислення. Крім того, педагог-жінка, природно, не володіє дитячим досвідом переживань, з якими стикаються хлопчики дошкільного віку у спілкуванні з дорослими і дітьми. Тому при спілкуванні з хлопчиками багато вихователів керуються лише уявленнями про те, що якщо це хлопчик, то, отже, він є втіленням волі, сили, витривалості. В результаті цього зовсім не мужні, а скоріше боязливі, слабкі фізично і дуже ранні хлопчики систематично піддаються з боку вихователів травмуючому їх впливу.

Вихователю необхідно пам'ятати, що дівчатка вкрай чутливі до інтонацій, до форми оцінки, її публічності. Для дівчаток дуже важливо, щоб ними захоплювалися в присутності інших дітей, батьків і т.п. Для хлопчиків найбільш значущим є вказівка на те, що він добився результату саме в цьому: навчився вітатися, чистити зуби, конструювати щось і т.п. Кожен придбаний навик, результат, який хлопчикові вдалося отримати, позитивно позначається на його особистісному зростанні, дозволяє пишатися собою і прагнути до нових досягнень. Але саме у хлопчиків спостерігається тенденція до того, що домігшись результату в якомусь виді діяльності, вони так щасливі цим, що готові конструювати або малювати одне і те ж, що дозволяє їм утвердитися у своїх досягненнях, але вимагає правильного розуміння з боку вихователя.

При спільному вихованні хлопчиків і дівчаток дуже важливим педагогічним завданням є подолання роз'єднаності між ними і організація спільних ігор, у процесі яких діти могли б діяти спільно, але у відповідності з гендерними особливостями. Хлопчики приймають на себе чоловічі ролі, а дівчатка – жіночі. Граючись, діти часто групуються за ознакою статі. В іграх проявляється емоційність дитини, відпрацьовуються варіанти чоловічої і жіночої ролі форм

поведінки. У рольовій грі хлопчик, наслідуючи чоловіків, обирає роль шофера, космонавта, моряка; дівчинка – лікаря, вихователя, перукаря. Дівчатка швидше і легше пристосовуються до нової ситуації, ніж хлопчики.

Статевна належність дітей також проявляється у виборі іграшок, який відображає розрізнення дитиною специфіки чоловічої і жіночої діяльності: уже на 4-му році життя хлопчики вибирають для ігор машини, кубики, інструменти; дівчатка – ляльки, посуд. У хлопчиків спостерігається більший розвиток технічних навичок, у дівчаток – побутових [4, с. 96].

Тому стає очевидним, що при вихованні дитини-дошкільника в сім'ї та освітньому закладі існує багато проблем, пов'язаних з формуванням у дітей гендерної ідентичності, рішення яких стає цілком реальним, якщо підійти до них з урахуванням сучасних досягнень психології та педагогіки. На думку вчених, найбільш сприятливим віковим періодом для початку цієї роботи є четвертий рік життя [6, с. 306].

Висновки. Отже, метою гендерного виховання є: формування правильного розуміння ролі чоловіка і ролі жінки у суспільстві; формування моделі поведінки певної статі; прищеплення культури взаємовідносин статей.

З огляду на це перед педагогами дошкільного закладу постають такі завдання з гендерного виховання дошкільників: виховувати у дітей стійкий інтерес і позитивне ставлення до себе як об'єкта пізнання; поглиблювати знання про розподіл усіх людей на чоловіків і жінок, про зміст понять «хлопчик», «дівчинка», сприяти стевій ідентифікації; правильно і компетентно реагувати на прояви сексуального розвитку дітей різних статей; підтримувати фізичне і психічне здоров'я дітей, радість світосприйняття, оптимістичне ставлення до навколишнього світу; створювати умови для набуття досвіду відносин з навколишнім світом у цілому і світом людей зокрема; ознайомлювати з основними функціями сім'ї як психологічної групи і соціального інституту; закладати основи виконання відповідних своїй статі соціальних ролей.

Список літератури:

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. Київ, 2004. 308 с.
2. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру. Київ, 2004. 535 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посібник / Наук. ред. О.Л. Кононко. Київ : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 245 с.
4. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. Київ : Нора-Принт, 1996. 180 с.
5. Малкович М.М. Ідентифікація як механізм формування гендерних уявлень у дошкільному віці. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Вип. 23. Івано-Франківськ, 2013. С. 141–148.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.
7. Фіяло Т. Статеве виховання – справа щоденна. *Дошкільне виховання*. 2003. № 3. С. 6–9.
8. Фрейд З. Психология бессознательного : Сб. произв. Москва : Просвещение, 1989. 448 с.

References:

1. Hovorun T.V. Gender Psychology / T.V. Hovorun, O.M. Kikinedzhi. Kyiv, 2004. 308 p.
2. Hornostai P.P. Gender Socialization and Formation of Gender Identity. Fundamentals of Gender Theory. Kyiv, 2004. 535 p.
3. Commentary on the Basic Component of Pre-School Education in Ukraine: Research and study guide / Scientific editor O.L. Kononko. Ed. journal Doshkilne Vykhovannia (Pre-School Education), 2003. 245 p.
4. Kulachkivska S.Ye., Ladyvir S.O. I'm a preschooler. Age and Individual Aspects of Psychological Development. Kyiv : Nora-Print, 1996. 180 p.
5. Malkovych M.M. Identification as Mechanism for Forming Gender Representations in Preschool Age: *Scientific Notes. Series Psychology and Pedagogy*. Vol. 23. Ivano-Frankivsk, 2013. P. 141–148.
6. Ponimanska T.I. Preschool Pedagogy: Manual for students of higher educational institutions / T.I. Ponimanska. Kyiv : Akademyvdav, 2004. 456 p.
7. Fiyalo T. Sex Education is Daily Matter. *Doshkilne Vykhovannia (Pre-School Education)*. 2003. No. 3. P. 6–9.
8. Freud S. Psychology of the Unconscious : Collection. Moscow : Prosveshcheniye, 1989. 448 p.